

1.01
15)"1945/1946"
Prejeto 11. 9. 2003

UDK

344.3(497.4-

Nevenka Troha *

Epuracija¹ v coni B Slovenskega primorja in koprskem okraju cone B Svobodnega tržaškega ozemlja (1945-1950)

IZVLEČEK

Razprava obravnava ukrepe t.i. čiščenja ostankov fašizma na območju, za katerega so bile pristojne slovenske civilne oblasti po zasedbi dela Julijske krajine. Potekala je v več fazah. Pojem fašist je poleg dejanskih sodelavcev fašizma in nemškega okupatorja zajel tudi tiste, ki so nasprotovali jugoslovanskim (komunističnim) zasedbenim oblastem in priključitvi tega območja k Jugoslaviji. Na narodnostno mešanem območju je tudi zaradi propagande italijanske strani dobila prizvok maščevanja enega naroda nad drugim.

Ključne besede: epuracija, Slovensko-italijanski odnosi, Cona B Julijske krajine, Cona B Svobodnega tržaškega ozemlja, vojaška uprava, Jugoslovanska armada

ABSTRACT

EPURATION IN ZONE B OF THE SLOVENE LITTORAL AND IN THE KOPER DISTRICT OF ZONE B OF THE FREE TERRITORY OF TRIESTE BETWEEN 1945 AND 1950

The paper deals with the measures for the so-called epuration of the remnants of Fascism introduced by the Slovene civil authorities in the area under their jurisdiction, following the occupation of one part of the Julian March. This epuration unfolded in several stages. Apart from the actual collaborators with the Fascist and the Nazi occupiers, the notion of "Fascist" included those who opposed the Yugoslav (Communist) occupying authorities and the annexation of this territory to Yugoslavia. On an ethnically mixed territory this operation acquired the bearings of revenge of one nation against the other, also because of the Italian propaganda.

Key words: epuration, Slovene-Italian relations, Zone B of the Julian March, Zone B of the Free Territory of Trieste, Military Administration, Yugoslav Army

* Dr., višja znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: Nevenka.Troha@inz.si

¹ Pojem epuracija so povzeli iz izraza, uporabljanega v 1. svetovni vojni. Pomeni čistko, odstranitev s položaja, tudi delovnega mesta.

"Tako j čistiti, toda ne na nacionalni bazi, temveč na bazi fašizma".² Tudi na osnovi tega navodila iz konca aprila 1945 so jugoslovanske oblasti v osvobojeni in zasedeni Primorski in Istri (Julijska krajina in del Videmske pokrajine) izvajale prvi val epuracije, v katerega sodijo aretacije, deportacije in usmrtitve maja 1945, bilo pa je tudi osnova za kasnejše epuracijske ukrepe. Krivca so prepoznali v fašizmu, ki pa je na narodnostno mešanem območju, ki sta ga zahtevali tako Italija kot Jugoslavija, imel večznačen pomen. Tam je deloma že med vojno ločnico fašizem - protifašizem nadomestila ločnica med tistimi, ki so hoteli ohranitev Italije (med njimi so bili le Italijani, tako fašisti kot protifašisti), in onimi, ki so hoteli Jugoslavijo, ki so jo Slovenci in Hrvati imeli za domovino, številni italijanski levičarji pa so v njej prepoznali domovino socializma.³ V očeh jugoslovanskih (ljudskih) oblasti je bil zato "fašist", ki se mu je nato pridružil "reakcionar", "protiljudski element" in "sovražnik ljudske oblasti" vsakdo, Italijan, Slovenec, Hrvat itd., ki se ni strinjal z njihovimi ukrepi in ni podprl politike "slovansko-italijanskega bratstva", s katero so jugoslovanske oblasti za svoje mejne zahteve skušale pridobiti tamkajšnje Italijane. Poleg kaznovanja za fašistične in vojne zločine je bila epuracija tako tudi sredstvo, da se odstranijo ali onemogočijo nasprotniki tako priključitve k Jugoslaviji kot ljudske oblasti, tj. komunizma.

Ljudje, ki so zahtevali priključitev k Jugoslaviji, pa so epuracijo večinoma razumeli kot "poravnavo računov" s fašizmom in nacizmom, kot pravično kaznovanje, za katerega so vsaj sprva verjeli, da ga jugoslovanske oblasti izvajajo po predpisih in zakonih za razliko od stihijskega maščevanja drugje po Evropi. Pred tem so namreč preživel dvajsetletno obdobje obmejnega fašizma, italijansko okupacijo dela slovenskega ozemlja, vojno, med katero so italijanske oblasti in nato nemški okupator ter kolaboracionistične enote v Julijski krajini pobile več tisoč ljudi in požgale številne vasi.⁴ Nevropsihiater Janko Kostnapfel je na posvetu ob 60. obletnici slovenske Osvobodilne fronte (OF) dejal: "Štiri medvojna leta so bila za večino slovenskega naroda (tudi za večino hrvaškega in za italijanske protifašiste, op. NT) nepojmljivo huda. /.../ Seveda se je med vojno /.../ izoblikoval nad slovenskim narodom /.../ težak oblak sovraštva in maščevanja. /.../ Ta temen oblak je lebdel nad našim narodom dolga medvojna leta in vseboval je poldrugi milijon maščevalnih "deževnih kapelj". Ob koncu vojne je, žal, prišlo do njegove sedimentacije".⁵ Glasilo OF Primorski dnevnik je 15. maja 1945 zapisalo: "Mimo množice so prihajali ujeti fašisti. Množice so se vznemirjale, hrup je bil vedno večji, čulo se je vedno več groženj. Množice so hotele obračunati, hotele so soditi

² Arhiv Republike Slovenije, 1487, fond Centralni komite Komunistične partije Slovenije (AS 1487), ae 91. Depeša CK KPS Oblastnemu komiteju KPS za Slovensko primorje št. 212, 30. 4. 1945.

³ Da so mnogi Italijani podprli jugoslovanske mejne zahteve, nam med drugim dokazujejo zbrani podpisi za priključitev Julijske krajine k Jugoslaviji (akcija je potekala avgusta in septembra 1945) v delavskih centrih. Izjavo je v Trstu podpisalo 32.427, v Miljah 2.540 in v Trziču 9.587 Italijanov. AS fond Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (AS 1589). Depeše zvezni vladi, šk. 1. Depeša B. Kidriča E. Kardelju, brez datuma. Več v: Nevenka Troha: Komu Trst : Slovenci in Italijani med dvema državama. Ljubljana 1999, str. 218-235 (dalje Troha, Komu Trst).

⁴ Po začasnih podatkih raziskave Žrtve 2. svetovne vojne na Slovenskem in zaradi nje, ki jo izvaja Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani, je z območja med rapalsko mejo in današnjo mejo med Italijo in Slovenijo padlo 5652 borcev NOV, 414 aktivnih sodelavcev NOV (aktivisti, terenci, Ozna itd.). Ubityh in umrlih iz različnih vzrokov je bilo tudi 4786 civilistov.

⁵ Janko Kostnapfel: Razprava. V: Odpor 1941 : Zbornik s posveta ob 60. obletnici Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Ljubljana 2001, str. 93.

svoje tlačitelje, hotele so enkrat za vselej dokazati, kaj so čutile".⁶

Obenem so tamkajšnji ljudje pogosto posredovali pri oblasteh za tiste, za katere so menili, da so bili neupravičeno zaprti, ali pa protestirali ob izpustitvah tistih, za katere so menili, da so zakrivali zločine.⁷ Protestirali so tudi proti enačenju ravnanja nacističnega okupatorja in jugoslovanskih zasedbenih oblasti v Julijski krajini, ki se je kmalu pojavilo med nasprotniki Jugoslavije, zlasti proti enačenju taborišča za vojne ujetnike v Borovnici z nacističnim uničevalnim taboriščem Dachau.⁸

Aretacije, deportacije in usmrtitve maja 1945, ki so v celoti zajele več tisoč, nikakor pa ne več deset tisoč ljudi, so bile predmet številnih obravnav, tudi nekaterih mojih, zato jih na tem mestu ne bom podrobneje obravnavala.⁹ Naj le poudarim, da so vse do danes zaznamovale odnose med prebivalstvom v deželi Furlanija-Julijska krajina in zlasti odnos italijanske večine do slovenske manjšine. Slednji so jugoslovanske oblasti naredile slabo uslugo, saj so poskušale usmrtitve prikriti, tudi tako da nikoli niso objavile seznamov umrlih, niti o njihovi smrti obvestile svojcev. Po drugi strani pa se z zamolčevanjem dejanj med italijansko okupacijo Ljubljanske pokrajine, z interpretacijami o genocidu Italijanov in s pretiravanjem števila umrlih, ki seže v deset in celo sto tisoče, v italijanskem javnem mnenju še vedno ustvarja povsem sprevržena slika o Slovencih in Sloveniji.

Že od srede maja 1945 so jugoslovanske oblasti, tudi zaradi kritik o nenadzorovanem nasilju, ki so se razširile v Italiji in med zavezniki, v Julijski krajini in zlasti v Trstu hitele z vzpostavitev posebnega epuracijskega aparata, kakršnega so pred tem vzpostavile v Jugoslaviji in deloma tudi na Primorskem.¹⁰ Tako je Skupščina mesta Trst¹¹ na zasedanju 17. maja 1945 sprejela sklep o takojšnjem organiziranju pravosodja in ustanovitvi rednih sodišč ter posebnega ljudskega sodišča, pristojnega za sojenje vseh oseb, ki so se umazale s fašizmom in sodelovanjem z okupatorjem. Sprejeli so tudi sklep o ustanovitvi posebnih komisij za epuracijo.¹² Posebno Ljudsko sodišče za sojenje fašističnih zločinov proti obstoju in svobodi ljudstva in demokratičnim ustanovam je Konzulta mesta Trst ustanovila 21. maja 1945. Krivda se je ugotavljala za vsa leta od začetka fašizma. Po sporazumu med vojaškimi in civilnimi organi so vojni zločini ostali v pristojnosti vojaških sodišč.¹³

⁶ Primorski dnevnik, 15. 5. 1945.

⁷ AS 1584, ae 421. Situacijsko poročilo, 18. 7. 1945.

⁸ AS, fond Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst (AS 1571) m. 7. Zapisnik skupščine Goriškega okrožja, 3. 7. 1945.

⁹ Med drugim glej: Troha, Komu Trst, str. 32-72; ista: Fra liquidazione del passato e costruzione del futuro : Le foibe e l'occupazione jugoslava della Venezia Giulia. V: Foibe : Il peso del passato : Venezia Giulia 1943-1945. A cura di Giampaolo Valdevit. ISRML nel Friuli-Venezia Giulia, Marsilio, Venezia, Trieste 1997, str. 59-96.

¹⁰ AS, fond Edvard Kardelj (AS 1521) šk. 31. Depeša B. Kidriča E. Kardelju, 15. 5. 1945; AS 1583, MOS Trst, m. 2a. Zapisnik seje MOS Trst, 17. 5. 1945.

¹¹ Jugoslovanska Komanda mesta Trst je kot vrhovna vojaška oblast v Trstu 8. 5. 1945 del svojih pristojnosti predala Mestnemu osvobodilnemu svetu Trst. Med 13. in 17. 5. so izvedli volitve delegatov v Skupščino mesta Trst, na katerih je volilo okrog 80.000 ljudi. Izvolili so 1348 delegatov. AS, fond Okrožni komite Komunistične partije Julijske krajine za Goriško, 1945-1947 (AS 1582) m. 1. Zapisnik skupščine PNOO, 5. 6. 1945; Poročilo B. Breclja. AS 1583, m. 2a. Zapisnik zasedanja skupščine mesta Trst, 17. 5. 1945. Več v Nevenka Troha: Politika slovensko-italijanskega bratstva: Slovansko-italijanska antifašistična unija v coni A Julijske krajine. Ljubljana 1998, str. 51-61.

¹² Uradni list (UL) PNOO, 1/1, 15. 9. 1945, 14. AS fond Kardelj Edvard-Krištof, 1929-1979, Mestni osvobodilni svet Trst (AS 1583) m. 2a. Zapisnik zasedanja skupščine mesta Trst, 17. 5. 1945.

¹³ AS, fond Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1941-1945 (AS 1851) 1851, fasc. 122. Dopis predsednika vojaškega sodišča mesta Trst F. Venturinjia višjemu vojaškemu sodišču v Ljubljani, 7. 6. 1945. UL PNOO, 1/1, 9. 6. 1945, 15. Il Nostro Avvenire, 23. 5. 1945.

Aretacije je odtlej lahko izvajala le Narodna zaščita na ukaz javnega tožilca, aretirani so morali biti takoj odpeljani v njene zapore, kjer so bili na razpolago javnemu tožilcu.¹⁴

Kljub vzpostavitvi sodstva je Ozna ohranila posebna pooblastila. Tako je predsednik posebnega ljudskega sodišča v Trstu Umberto Sajovitz 1. junija 1945 ugotavljal, da je sodišče sicer že teden dni vzpostavljeno, ne more pa začeti z delom, ker Ozna, ki je dotlej sprejemala prijave, le-teh ni hotela posredovati.¹⁵ Posebno ljudsko sodišče je zasedalo le enkrat, po nekaterih podatkih dvakrat, in sicer 11. in 12. junija 1945. Skupščina mesta Trst je sprejela tudi sklep o začasni ureditvi narodnih (ljudskih) sodišč, ki so se opirala na italijansko zakonodajo, obenem pa naj bi čut sodnikov odpravil njene pomanjkljivosti.¹⁶

Že pred koncem vojne so na celotnem obravnavanem območju delovala vojaška sodišča. Pred njimi so bili verjetno, kot nam pričajo očitvidci sojenja pred hitrim vojaškim sodiščem 4. jugoslovanske armade, sojeni tudi tisti, ki so jih aretirale jugoslovanske oblasti maja 1945 in so bili nato v nekaj dneh usmrčeni.¹⁷ Od julija 1945 so bila vojaška sodišča pristojna za sojenja kaznivih dejanj vojaških oseb in vojnih ujetnikov, medtem ko so nekatere primere narodnih sovražnikov in vojnih zločincev po presoji predajala civilnim ljudskim sodiščem. Po novem jugoslovanskem zakonu o vojaških sodiščih iz avgusta 1945 je bilo postopanje proti civilnim osebam izvzeto iz pristojnosti vojaških sodišč, razen v izjemnih primerih, ki so ogrožali varnost države (npr. špijonaža).¹⁸

Iz poročila vojaškega sodišča Komande mesta Trst 22. maja 1945 je razvidno, da je bilo sodišče ustanovljeno sredi maja 1945 na osnovi ustnega naloga vojno sodnega oddelka Glavnega štaba Slovenije.¹⁹ Njegova glavna naloga je bila zatiranje kriminala, obenem pa je bilo pristojno tudi za kazenske zadeve, uperjene zoper pripadnike zaledne vojske. Ker civilno sodišče še ni delovalo, jim je javni tožilec pošiljal tudi zadeve civilnih oseb. V začetku junija 1945 je imelo v preiskavi tudi dvanajst primerov samovoljnih rekvizicij in prisvajanja tuje lastnine, ki so jih izvršili pripadniki Komande mesta Trst, ter nekaj primerov črnohorzijanstva. Sodišče je imelo prvo razpravo 2. junija 1945, nato pa je bilo ukinjeno skupaj s Komando mesta Trst 12. junija 1945.²⁰

Za ostalo Primorsko sta bili pristojni vojaški sodišči Tržaškega in Goriškega

¹⁴ AS, fond Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko Primorje in Trst (AS 1818) fasc. 29. Dopis predsednika posebnega ljudskega sodišča mesta Trst U. Sajovitza MOS Trst, Narodni zaščiti Trst, javnemu tožilcu za Slovensko primorje in Trst, javnemu tožilcu mesta Trst, sekretarju KP, vodjem partijskih epuracijskih komisij, 1. 6. 1945.

¹⁵ AS 1583, m. 2a. Zapisnika seje MOS Trst, 25. 5. 1945, 6. 6. 1945. AS 1582, m. 3. Dopis U. Sajovitza MOS Trst, 1. 6. 1945. AS 1818, fasc. 29. Dopis predsednika Posebnega ljudskega sodišča Trst U. Sajovitza MOS Trst, Narodni zaščiti Trst, javnemu tožilcu za Slovensko primorje in Trst, javnemu tožilcu mesta Trst, sekretarju KP, vodjem partijskih epuracijskih komisij, 1. 6. 1945.

¹⁶ AS 1487, ae 91. Depeša B. Kidriča B. Kraigherju, 24. 5. 1945. AS 1583, m. 2a. Zapisnik seje konzulte Trst, 29. 5. 1945. UL PNOO, 1/1, 9. 6. 1945, doc. 2.

¹⁷ Public Record Office (PRO), Foreign Office (FO) 371/48953R/15263/92. Poročilo Investigation Committee of Venezia Giulia, 2. del, 14. 11. 1945, poglavje 3, poročila o fojbah.

¹⁸ AS 1851, fasc. 122. Dopis vojaškega sodišča 4. armade Predsedstvu Narodne vlade Slovenije, 25. 8. 1945; Troha, Komu Trst, str. 29-32.

¹⁹ AS 1851, fasc. 122. Poročilo v. d. predsednika vojaškega sodišča pri Komandi mesta Trst F. Venturinija vojno-sodnemu odseku pri GŠ Slovenije, 22. 5. 1945.

²⁰ AS 1851, fasc. 122. Poročilo v. d. predsednika Vojaškega sodišča mesta Trst F. Venturinija višjemu vojaškemu sodišču v Ljubljani za čas od 1. do 7. 6. 1945; Dopis pomočnika načelnika sodnega oddelka vojne oblasti 4. armade J. Zabkarja Komandi mesta Trst, 12. 6. 1945.

vojnega področja. Dne 18. julija 1945 ju je nadomestilo vojaško sodišče Vipavskega vojnega področja (VVP). Nadrejeno mu je bilo vojaško sodišče pri Vojaški upravi Jugoslovanske armade za Istro, Reko in Slovensko primorje (VUJA).²¹ Tako je bilo vojaško sodišče VVP dejansko pristojno za cono B Slovenskega primorja oz. Vzhodnoprимorsko okrožje.²² Za pritožbe in potrjevanje smrtnih kazni je bilo že dotlej pristojno višje vojaško sodišče, avgusta 1945 pa je bilo sodiščem izrecno naročeno, da smrtnih kazni ne smejo v nobenem primeru izvršiti, dokler jih ne potrdi vojaško sodišče pri generalštabu JA.²³ Vojaška sodišča so sodila tudi po zakonu o konfiskaciji, vendar pa kazni konfiskacije niso sama izvrševala, ampak so jo izvršili organi ljudske oblasti.²⁴

Sestavni del aparata za odstranitev "ostankov fašizma" so bile epuracijske komisije v podjetjih. Do 27. maja 1945, ko je Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst (PNOO) ustanovil osrednjo epuracijsko komisijo, so delovale brez posebnih pravil. Njihova naloga je bila, da iz podjetij in javnih ustanov trajno ali začasno odstranijo pomembnejše fašiste in zlasti sodelavce salojskega režima ter nacističnega okupatorja, torej "squadriste, sansepolkriste, fašiste pred pohodom na Rim, udeležence pohoda na Rim, nosilce sciarpa littorio, ki so prostovoljno vstopili v fašistično milico kot oficirji in podoficirji, tiste, ki so se aktivno borili proti NOV, sodelavce fašistov, ki so delovali proti ljudstvu na kakršenkoli način". Podatke so pošiljali javnemu tožilcu, ki je presodil, če je potreben tudi kazenski pregon.²⁵

Anglo-ameriška Zavezniška vojaška uprava (ZVU), ki je v skladu s sporazumom v Beogradu med 12. junijem 1945 in 15. septembrom 1947 v coni A Julijske krajine, neodvisno od zavezniške uprave v Italiji, izvajala zasedbeno oblast, je že do 24. junija objavila razglas, s katerim je razpustila posebno Ljudsko sodišče in policijske enote.²⁶ Vzpostavila je svoj epuracijski aparat s Posebnim porotnim sodiščem in komisijami za epuracijo. Komisija za epuracijo je skupaj prejela 18.649 prijav, ki so jih večinoma poslale epuracijske komisije Slovensko-italijanske antifašistične unije (SIAU) in PNOO, a ni ničesar ukrenila v kar 17.877 primerih. Oduščenih je bilo le 350 ljudi. Posebno porotno sodišče je dejansko, z redkimi izjemami, sodilo le zaradi kolaboracije. Do marca 1947, ko je postalo redno porotno sodišče, je izreklo smrtno obsodbo Luigiju Maraspinu, ki je bila po prizivu spremenjena v zapor, en dosmrtni zapor, 10 obsodb na trideset let in 257 obsodb od dveh do trideset let.²⁷ Pri tem je pomembno, da so bile to le izrečene

²¹ AS 1851, fasc. 122. Dopis vojaškega sodišča VVP senatu pri Komandi mesta Tolmin, 18. 7. 1945; Dopis vojaškega sodišča VVP vojaškemu sodišču VUJA, 8. 12. 1945.

²² To je območje med rapalsko mejo, demarkacijsko Morganovo črto in slovensko-hrvaško mejo.

²³ AS 1851, fasc. 122. Dopis predsednika senata vojaškega sodišča 4. armade B. Bogataja višjemu vojaškemu sodišču pri Vrhovnem štabu JA, 13. 8. 1945.

²⁴ AS 1851, fasc. 121. Navodilo Ministrstva za ljudsko obrambo DFJ vojaškemu sodišču XXXI. divizije, nedatirano; Dopis vojaškega sodišča VVP senatu pri Komandi mesta Tolmin, 5. 8. 1945.

²⁵ AS, Zbirka gradiva organov in organizacij za boj proti fašizmu v coni A Julijske krajine (AS 1584) ae 31. Dekret o ustanovitvi in pravila Komisije za čiščenje fašistov in kolaboracionistov pri PNOO.

²⁶ AS 1589, šk. 45. Depeša B. Kraigherja CK KPS, 13. 6. 1945; Giampaolo Valdevit: La questione di Trieste : politica internazionale e contesto locale. Franco Angeli, Milano 1986, str. 110, 111. UL ZVU, 1/1, 15. 9. 1945.

²⁷ AS, fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (AS 1931) Zavezniška vojaška uprava v STO. Poročilo ZVU za junij 1947, str. 163-164, zaključno poročilo Posebnega porotnega sodišča.

kazni, medtem ko so bile dejansko prestane kazni bistveno manjše.

Projugoslovanske organizacije v coni A Julijske krajine, tako Komunistična partija Julijske krajine (KPJK) kot SIAU in PNOO z delom zavezniškega epuracijskega aparata seveda niso bile zadovoljne. Zanje je bila epuracija ena najpomembnejših nalog, ki jih je bilo treba izvesti z vso ostrino in doslednostjo, saj bi le tako lahko preprečili obnovitev fašizma. Da ta njihov strah ni bil le posledica iskanja nasprotnikov za vsako ceno, nam pokaže razmerje med kaznimi, ki jih je zavezniško sodišče v coni A izreklo za vojne zločine in kolaboracijo, v primerjavi s tistimi, ki jih je izreklo za dejanja storjena med jugoslovansko zasedbo. Nekdanji fašisti so vse prevečkrat postajali dobrodošli sodelavci zahodnih velesil, pa tudi italijanskih strank, v skupni obrambi pred nevarnostjo komunizma, ki ga je posebljala jugoslovanska stran.²⁸

Vzporedno z zavezniško se je v coni A ohranjala jugoslovanska civilna uprava, vendar, z nekaj izjemami, brez oblastnih pristojnosti. Delo so nadaljevale tudi njene epuracijske komisije, ki pa tam niso več imele izvršilne moči. Kot naslednica komisije za epuracijo pri Glavnem odboru SIAU je bila 30. novembra 1945 ustanovljena komisija za antifašistično borbo, epuracijska komisija PNOO pa je bila nadomeščena z odsekom za fašistične zločine.²⁹

Drugačen je bil položaj v coni B Julijske krajine pod upravo VUJA. Njen slovenski del, ki je predmet moje obravnave, je segel od avstrijske meje, v Istri pa je obsegal le koprski okraj. Tam so živeli tudi Italijani, medtem ko jih drugod, za razliko od hrvaškega dela skoraj ni bilo.

Tudi v coni B so jugoslovanske vojaške oblasti del pristojnosti pri "čiščenju ostankov fašizma" predale civilnim oblastem. Osnove za epuracijo je postavil že PNOO, ko je 18. maja 1945 z odlokom razpustil fašistične organizacije, "leglo rasne in narodnostne mržnje" in 6. junija 1945 preklical vse pravne predpise fašizma, ki so vsebovali omejitve zaradi narodne, rasne in politične pripadnosti, ter vse ukrepe iz časa nemške okupacije. Nato so bili, kot so zapisali marca 1948 v spomenici Varnostnemu svetu OZN, v smislu izpolnjevanja moskovskega dogovora v coni B Slovenskega primorja "izvedeni ukrepi za uničenje fašizma in preprečevanje njegovega ponovnega nastanka", saj ga je bilo treba zatreti tako, da "se ne bi več mogel pojaviti v kakršnikoli obliki". Mednje je sodila ustanovitev komisije za ugotavljanje vojnih zločinov 8. junija 1945.³⁰

Na 2. partijski konferenci koprskega okraja 16. novembra 1945 je predstavnik VUJE med drugim poudaril, da je fašizem uničeval slovenski življenjski in nadaljeval: "Enako so italijanski fašisti uničevali svoj - italijanski narod. /.../ fašist je tisti, ki mu moramo soditi, soditi skupno Slovenci in Italijani, kajti enako gorje je prizadejal italijanskemu in slovenskemu ljudstvu". V nadaljevanju razprave pa je bilo poudarjeno: "Mi smo dolžni ljudem dopovedati, da je treba fašiste kaznovati, toda to je treba narediti organizirano, rednim potom, sodilo jih bo ljudsko sodišče, kajti edino ljudsko sodišče je postavljeno za to. Tako se s tem v zvezi postavlja pred nas naslednja naloga: zbrati čim več materiala o fašističnih zločincih in ga poslati

²⁸ Troha, Komu Trst, str. 85-89.

²⁹ AS 1584, ae 2. Referat Organizacija protifašistične borbe v Julijski krajini.

³⁰ AS, fond Boris Kraigher (AS 1529) šk. 7. Spomenica SIAU za Tržaško ozemlje Varnostnemu svetu OZN o stanju v Anglo-ameriški okupacijski coni. Priloga IX. Prikaz razmer v coni STO pod jugoslovansko vojaško upravo, marec 1948.

ljudskemu sodišču".³¹ Sekretar okrožnega komiteja KPJK in okrožnega odbora SIAU za Goriško Janko Beltram je na zborovanju goriških aktivistov julija 1945 poudarjal: "Mi smo ustvarili ljudska sodišča in s tem preprečili, da bi se nezakonito postopalo proti predstavnikom fašizma. Edino resnična ljudska oblast je sposobna zakonito čistiti državo fašističnih ostankov".³²

Ustanovljeno je bilo posebno Ljudsko sodišče za sojenje fašističnih zločinov, ki je v koprskem okraju kot samostojno delovalo do 5. februarja 1946, ko je njegove pristojnosti prevzelo redno ljudsko sodišče.³³ Do februarja 1946 je bilo za nekatera dejanja pristojno tudi vojaško sodišče VUJA. Obsodbe so bile različne, od smrtne do zaporne kazni in prisilnega dela v delovnih taboriščih.

V okvir aparata za "čiščenje ostankov fašizma" so sodile tudi epuracijske komisije. Krajevne epuracijske komisije in epuracijske komisije v podjetjih so ukrepale proti tistim: "1. ki so pripadali fašističnim ali vojaškim formacijam okupatorjev, 2. ki so se borili proti osvobodilnemu gibanju in kot dobrovoljci proti zavezniški vojski, 3. ki so sodelovali s fašisti proti svobodi ljudstva in njegovim ustanovam, 4. ki so rabili nasilje proti osebam, družinam in imetju sodržavljanov ali antifašističnih organizacij, 5. ki so se z gospodarskim, kulturnim ali drugačnim delovanjem in koristoljubjem pregrešili zoper narodno čast".³⁴ Kazni so bile začasna ali trajna odstranitev iz službe in začasna ali trajna prepoved nastopa ali sprejema v službo v kakem drugem podjetju. Kot organ druge stopnje so bile ustanovljene Okrajne komisije za čiščenje fašistov in profašistov iz državnih in samoupravnih oblastev in privatnih ustanov in podjetij. Njihovo delovanje komisij je bilo poenoteno, potem ko je PPNOO 1. decembra 1945 sprejelo pravilnik o njihovem poslovanju.³⁵

Kljub temu je prihajalo do nepravilnosti. Dejansko ali pa le domnevno "proti-ljudsko" delovanje, kot taka je bilo pogosto razumljena tudi dobronamerna kritična beseda, je bilo pravi razlog za represijo, ki pa je bil v odločbah epuracijskih komisij ali sodbah deloma zakrit z utemeljitvami, kot so bile skvadrist, udeleženec pohoda na Rim, sciarpa littorio itd. Obenem pa zaradi nepravilnosti v sodnih in drugih postopkih ne smemo prezreti dejstva, da bi bil marsikdo med obsojenimi tudi dejansko kriv.

V procesu epuracije so sodelovale tudi politične organizacije, zlasti SIAU, ki je boj proti ostankom fašizma imela tudi v svojem programu. V SIAU so delovale komisije za protifašistični boj, ki so zbirale gradivo o "fašistih" in ga posredovale na posebnih obrazcih. Te je v slovenskem delu cone B zbiral za Italijane okrajni referent za protifašistični boj v Kopru, za Slovence pa okrajni referent v Ajdovščini. Ta jih je nato predal javnemu tožilcu za sojenje fašističnih zločinov. V okraju Koper je deloval poseben javni tožilec za sojenje fašističnih zločinov za slovenski del (Karel Suša) in za italijanski del (Umberto Bastiotto). Javni tožilec je vodil kartoteko in sprožil sodni postopek, če so dejanja to zahtevala, eno kopijo pa

³¹ Pokrajinski arhiv Koper (PAK), f. OK ZKS Koper, šk. 2. Zapisnik 2. partijske konference okraja Koper, 16. 11. 1945.

³² AS 1571, m. 7. Zapisnik zborovanja aktivistov Goriškega okrožja, 3. 7. 1945.

³³ UL PPNOO, 1/10, 29. 5. 1946, 72.

³⁴ PAK, f. 64, Epuracijske komisije, šk. 2. Pravilnik za poslovanje Komisij za čiščenje fašističnih elementov, 23. 11. 1945.

³⁵ UL PPNOO, 1/4, 15. 1. 1946, 29.

je poslal okrajni komisiji za epuracijo.³⁶

Že decembra 1945 so na seji komisije koprskega okraja posebej poudarili pomen epuracije v vseh javnih uradih in zlasti v šolah.³⁷ Do širših ukrepov pa je prišlo šele jeseni 1946, ko je oddelek za prosveto pri PPNOO poslal prosvetnemu odseku koprskega okraja spisek šestnajstih učiteljev in profesorjev, ki so s 30. oktobrom 1946 izgubili službo zaradi svoje profašistične dejavnosti.³⁸ Ob tem moram poudariti, da niso zahtevali le zamenjave italijanskih, ampak tudi nekaterih slovenskih učiteljev. Tako so vaščani Kubeda 17. decembra 1946 zahtevali zamenjavo učitelja zaradi njegove reakcionarnosti.³⁹ Nekateri italijanski učitelji so sicer izgubili zaposlitev že poleti 1945, a zlasti zato, ker se je zaradi uvedbe slovenskih šol zmanjšalo število italijanskih. Naj spomnim, da pred tem slovenskih šol ni bilo, italijanski učitelji pa slovenščine niso znali.

Tržaška kurija je večkrat poročala tudi o verskem preganjanju v coni B. Položaj se je še zaostрил, kot poročajo septembra 1947, po predhodno pripravljenem napadu na škofa Antonia Santina med birmo v Kopru, ki ga je izvedlo sem pripeljano okoliško prebivalstvo, po incidentu med birmo v Lanišču, obrekovanju in hujskanju proti duhovščini in cerkvi, ki so jo vodili v časopisih, na zborovanjih in v šolah, razbitju Katoliške akcije, več aretacijah, nadziranju cerkvenih pridig, rekviziciji semenišča v Kopru iz vojaških razlogov, preiskavi v samostanu v Dajli.⁴⁰

Dne 8. februarja 1946 je bila sklicana konferenca za koordinacijo protifašističnega boja v coni B Julijske krajine. Sklicana je bila tudi zato, ker je, kot je dejal predsednik upravno-politične komisije PNOO Stanko Peterin, bilo v coni B izrečenih veliko sodb na prisilno delo, zato je bilo nujno, da se ustanovi delovno taborišče za slovenski in za hrvaški del. Obsojeni naj bi tako prispevali k obnovi tistega, kar so sami pomagali uničevati in je kazen imela tudi moralno plat.⁴¹ Verjetno je bilo velik del teh sodb izrečenih na povsem slovenskem ali hrvaškem območju. Ohranjeni so namreč zbirni podatki o delu okrajne komisije Koper iz 20. marca 1946, po katerih naj bi bilo v koprskem okraju le 32 suspenzij, 32 takojšnih odpuštov, izrečene naj bi bile štiri dokončne sodbe ljudskega sodišča, sedem pa jih je bilo še v postopku.⁴² Na konferenci 8. februarja 1946 so sklenili tudi poenotiti kriterije za sojenje fašističnih in kolaboracionističnih zločinov, in za epuracijo fašistov v javnih in privatnih podjetjih.⁴³

³⁶ PAK, f. 64, Epuracijske komisije, šk. 2. Zapisniki sej Okrajne komisije za epuracijo Koper, 8. 12. 1945, 13. 12. 1945; šk. 1. Zapisnik konference za koordinacijo protifašističnega boja v coni B Julijske krajine; Zaključki, 8. 2. 1946. Ljudsko sodišče za sojenje fašističnih zločinov. Javni tožilec, Koper. Program za izvajanje preventivnega dela lokalnih in okrajnih epuracijskih komisij, 6. 4. 1946.

³⁷ PAK, f. 64, Epuracijske komisije, šk. 2. Zapisniki sej Okrajne komisije za epuracijo Koper, 8. 12. 1945; 13. 12. 1945.

³⁸ PAK, f. OLO Koper, šk. 15. PPNOO za Slovensko primorje. Poročilo: Odpust učiteljev in profesorjev profašistov, 29. 9. 1946. Archivio storico-diplomatico del Ministero degli affari esteri (ASDMAE), AP 1946-1950, Jugoslavia, b. 8. Pismo vršilca poslov Velike Britanije J. G. Warda generalnemu sekretarju italijanskega zunanega ministrstva R. Prunasa, 5. 11. 1946.

³⁹ Leopold Čeh, elaborat, str. 5. Rokopis hrani N. Troha.

⁴⁰ ASDMAE, AP 1946-1950, Italia, b. 132. Poročilo škofijske kurije Trst: Protiverski boj v coni B, 23. 9. 1947. V Lanišču v hrvaškem delu Istre je prišlo 24. 8. 1947 med birmo, ki jo je v imenu škofa Antonia Santina izvajal starosta slovenskih duhovnikov mons. Jakob Ukmar, do napada na duhovnike, med katerim je bil ubit don Miro Bulešić. Več o dogajanju v Troha, Komu Trst, str. 173-176.

⁴¹ PAK, f. 64, Epuracijske komisije, šk. 1. Zapisnik konference za koordinacijo protifašističnega boja v coni B Julijske krajine; Zaključki, 8. 2. 1946.

⁴² PAK, f. 64, Epuracijske komisije, šk. 2. Zbirni podatki, 20. 3. 1946.

⁴³ PAK, f. 64, Epuracijske komisije, šk. 1. Zapisnik konference za koordinacijo protifašističnega

Tudi na osnovi drugih ohranjenih virov lahko domnevamo, da so slovenske oblasti v narodnostno mešanem koprskem okraju temeljiteje začele izvajati t.i. drugi val epuracije šele spomladi 1946, ko so po obisku razmejitvene komisije spoznale, da jim velik del tamkajšnjih Italijanov kljub politiki t.i. slovansko-italijanskega bratstva ostaja nasproten. V poročilu iz maja 1946 lahko preberemo: "V dnevnih oddajah pozivamo ljudi, naj se otresejo fašističnega vpliva, za protiljudske elemente pa ni nobenega pardona".⁴⁴ Epuracija je bila zato tam izvedena zlasti v funkciji onemogočanja opozicije in le navidezno kot kazen za "fašistično delovanje", saj se je velika večina tistih, ki so bili dejansko krivi, umaknila že pred prihodom jugoslovanskih oblasti ali pa so bili aretirani že prve dni maja 1945. Ker je bilo veliko ukrepov izrečenih v odsotnosti, je bilo pritožb malo, a še te so bile večinoma neuspešne.

Junija 1946 so italijanski viri poročali o epuraciji iz tovarn Ampeleje in Arigonija v Izoli, kjer naj bi odpustili 57 uslužbencev in delavcev, češ da so "reakcionarji, sovražniki ljudske oblasti, šovinisti". Ob teh odpustih naj bi eden od vodilnih funkcionarjev, ki ga poročilo italijanske vlade navaja kot okrožnega šolskega sekretarja, izjavil, da to ni več kaznovanje fašistov, ampak Italijanov: "Italijan danes pomeni fašista in reakcionarja. Od sedaj naprej se ne bo izvajalo le epuracije reakcionarjev, ampak tudi deportacijo".⁴⁵ Junija 1946 poročajo tudi o novih aretacijah Ozne, o deportacijah in o visokih davkih "na vse in za vse".⁴⁶

V procesu epuracije so imele pomembno vlogo tudi zaplembe. V že omenjeni spomenici VS OZN iz marca 1948 poudarjajo: "Morda še važnejši kot naštetih ukrepi proti fašistom in njihovim organizacijam pa so bile odredbe o zaplembi imovine fašistom, fašističnim društvom in ustanovam. Materialna sredstva, ki so jih pridobili na račun ljudstva, izkoriščajoč svojo oblast, so bila poleg nasilja najmočnejše sredstvo usužnjevanja obubožanega naroda in ovira svobodnega političnega, narodnostnega in verskega udejstvovanja. Proti vojnim zločincem, kolaboracionistom in fašističnim funkcionarjem so bile zato podvzete tudi ekonomske mere. Premoženje, ki je pod fašizmom in nemško okupacijo služilo protiljudskim namenom in raznarodovanju, je bilo zaplenjeno in dano na razpolago Skladu za pomoč žrtvam fašizma, da bi se tako vsaj nekoliko popravilo gorje, ki so ga prizadeli njegovi prejšnji lastniki".⁴⁷

Jugoslovanske oblasti so v coni B sprejele ukrepe o upravi premoženja, ki je ostalo brez lastnika, večinoma zaradi pobega ali preselitve - sekvester in zaplembo imetja osebam zaradi sodelovanja z okupatorjem ali izdajstva - konfiskacija.⁴⁸

boja v coni B Julijske krajine; Zaključki 8. 2. 1946.

⁴⁴ AS 1589, šk. 46. Depeše poverjenišva Ajdovščina. Depeša OK KPJK Koper (Vodopivec) Okrožnemu KPJK, 11. 5. 1946.

⁴⁵ ASDMAE, AP 1946-1950, Jugoslavia, b. 4. Poročilo, 12. 6. 1946.

⁴⁶ ASDMAE, AP 1946-1950, Jugoslavia, b. 6. Poročilo o položaju v Trstu, 1. 7. 1946.

⁴⁷ AS 1529, šk. 7. Spomenica SIAU za Tržaško ozemlje Varnostnemu svetu OZN o stanju v Anglo-ameriški okupacijski coni. Priloga IX. Prikaz razmer v coni STO pod jugoslovansko vojaško upravo, marec 1948.

⁴⁸ Konfiskacija so izvajali na osnovi odloka o konfiskaciji, ki ga je sprejel Avnoj 21. 11. 1944. Več v Jože Princič: Povojne nacionalizacije v Sloveniji (1945-1963). Novo mesto 1994. Maruša Zagradnik: Nacionalizacija industrijskih podjetij v Slovenskem primorju in slovenski Istri. V: Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po drugi svetovni vojni. Ljubljana 1992, str. 151-216; ista: Slovenija -

Septembra 1946 je izšel Odlok o zaplembi imovine fašistov, fašističnih društev in ustanov. Kot eno možnih kazni sta delno ali celotno zaplembo premoženja uzakonili Odredba o pobijanju sabotaže in špekulacije, izdana že septembra 1945, in Odredba o kazenskem postopku proti vsem vojnim zločincem in ljudskim sovražnikom, izdana januarja in objavljena februarja 1947. Iz zaplembe so bila izvzeta zemljiška posestva lastnikov, ki so bili osumljeni fašizma, na katerih pa so živeli koloni, spolovinarji in zakupniki, ker so se oblastni organi že pripravljali na izvedbo agrarne reforme.⁴⁹ Iz pisma delegata za upravo javne imovine Itala Dellora epuracijski komisiji je razvidno, da so postopki bili "non troppo regolari".⁵⁰ Marsikatera zaplemba iz začetnega obdobja je bila zato kasneje razveljavljena in so bile nato veljavne zaplembe čvrsto utemeljene, saj so se oblastni organi zavedali, da utegnejo priti pred mednarodno arbitražo.⁵¹ V dneh med 16. in 18. novembrom 1946 so bile v skladu z odredbo o pobijanju sabotaže in špekulacije v istrskih mestih aretacije trgovcev. Številne trgovine so zaprli, denar in blago so bili zaseženi.⁵² O preiskavah pri trgovcih so poročali tudi marca 1947.⁵³

Potem ko so bile sprejete odločitve o novih mejah, so jugoslovanske oblasti v koprskem in bujskem okraju, ki sta bila septembra 1947 vključena v cono B Svobodnega tržaškega ozemlja (STO), poostrile ukrepe in izvedle tudi agrarno reformo, s katero so dobili zemljo slovenski, hrvaški in italijanski kmetje. Odlok o ureditvi agrarnih razmerij in razveljavitvi dražb je koprski okrajni izvršni narodnoosvobodilni odbor sprejel decembra 1946. Agrarno reformo so v koprskem okraju zaključili 10. februarja 1947, na dan podpisa mirovne pogodbe.⁵⁴

Novembra 1946 je bil v Piranu proces proti dvema "fašistoma, ki sta požigala istrske vasi", eden je bil obsojen na dvajset let, drugi na šest.⁵⁵ Januarja 1947 je bil pred okrožnim ljudskim sodiščem proces proti 78 Italijanom iz Pirana, obtoženim fašističnih zločinov. Obtožnica je navajala, da so bili to fašisti vse od prvega dne, skvadristi, ustanovitelji fašistične stranke v Piranu, krivi usmrteitev, preganjanj in ropanj. Kazni, pet jih je bilo obsojenih na smrt, petnajst na dvajset let ječe, trije na osemnajst let, so bile razen za Antonia Vatta, izrečene v odsotnosti.⁵⁶

Najvišji civilni oblastni organ v coni B Slovenskega primorja, Poverjenišтво PNOO (PPNOO), je 14. januarja 1947 izdalo odredbo o kazenskem postopku proti vsem vojnim zločincem in ljudskim sovražnikom.⁵⁷ Epuracijske komisije koprškega okraja so med 8. julijem in 20. avgustom 1947 uvedle postopek proti 359 osebam, do 11. marca 1948 pa še proti 109. Nekaj primerov je bilo že zasta-

Jugoslavija - Italija po letu 1945. Delo, 7., 14. in 21. 10. 1995 (dalje Zagradnik, Slovenija - Jugoslavija - Italija). Zdenko Čepič: Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji (1945-1948). Maribor 1995, str. 167-185 (dalje Čepič, Agrarna reforma).

⁴⁹ UL PPNOO, 1/17, 25. 9. 1946, 133. UL PPNOO, 1/20, 29. 11. 1946, 553. UL PPNOO 1/1, 22. 9. 1945, 8. UL PPNOO, 1/3, 5. 12. 1945, 24. UL PPNOO, 1/16, 28. 8. 1946, 120. UL PPNOO 1/22, 14. 2. 1947, 576.

⁵⁰ PAK, f. 64, Epuracijske komisije, šk. 2. Dopis, brez datuma.

⁵¹ Zagradnik, Slovenija - Jugoslavija - Italija. V: Delo, 14. 10. 1995

⁵² ASDMAE, AP 1946-1950, Jugoslavia, b. 4. Politični položaj v Istri, brez datuma.

⁵³ AS 1589, šk. 46. Depeše poverjenišva Ajdovščina, depeša 19. 3. 1947.

⁵⁴ Čepič, Agrarna reforma, str. 178-184.

⁵⁵ AS 1589, šk. 45. Depeše poverjenišva Ajdovščina, depeša poverjenišva CK KPS, 30. 11. 1946.

⁵⁶ AS 1931, osebna gradiva. Antonio Vatta, sodba okrožnega ljudskega sodišča, 29. 1. 1947.

⁵⁷ UL PPNOO, 1/22, 14. 2. 1947, 576.

ranih.⁵⁸ Po drugem viru je bilo na območju, ki je bilo nato vključeno v cono B STO, poleti 1947 726 ljudi obsojenih na izgubo državljskih pravic in epuracijo iz

službe.⁵⁹ Med njimi je bilo veliko tistih, ki so se že odselili, zato je bil ukrep zlasti v funkciji onemogočanja njihove vrnitve ob uvedbi STO.

Jugoslovanske oblasti so tudi v coni B STO nadaljevale z epuracijo. Na temelju odloka PPNOO z dne 20. februarja 1947 in po odobritvi VUJA je skupščina Istrskega okrožja 3. avgusta 1947 sprejela Odlok o ustanovitvi in pristojnosti Javnega tožilstva za Istrsko okrožje. Tožilstvo je kot organ Istrskega okrožnega ljudskega odbora (IOLO) imelo nalogo nadzorovati, ali organi upravne in sodne oblasti, organi ustanov in podjetij, posamezne uradne osebe in prebivalci Istrskega okrožja pravilno izpolnjujejo zakonite predpise. Imelo je pravico vlagati tožbe in pritožbe, pravico zakonite intervencije v sodnem in upravnem postopku, pravico kazenskega pregona ter pravico vlagati zahtevek za varstvo zakonitosti zoper pravnomočne odločbe sodišč in upravnih organov. Da bi vzpostavili sodelovanje ljudstva pri izvrševanju in uresničevanju nalog javnega tožilstva, so javnim tožilcem pomagali ljudski tožilci kot prostovoljni sodelavci. Volili so jih prebivalci na zborih in v uradih, podjetjih, ustanovah, mestih in krajih.⁶⁰ Odlok o javnem tožilstvu je bil spremenjen in dopolnjen 7. decembra 1947 in je spreminjal pristojnosti višjega javnega tožilca v notranji organizaciji tožilstva.⁶¹

Dne 6. julija 1947 sta okrajni ljudski skupščini za okraja Koper in Buje po predhodnem sporazumu med izvršnima ljudskima odboroma in po odobritvi VUJE ter na osnovi pooblastila PPNOO oz. Oblastnega ljudskega odbora za Istro izdali odlok o ukinitvi do tedaj veljavnih predpisov glede čiščenja (epuracije) ter o ustanovitvi in poslovanju komisij za čiščenje fašistov in kolaboracionistov. IOLO je 3. avgusta 1947 sprejel nekatere njegove spremembe in dopolnitve glede kazni, razveljavil tiste, ki so bile v nasprotju s tem odlokom in sprejel naziv drugostopenjske komisije za epuracijo - Okrožna komisija za epuracijo fašistov in kolaboracionistov za Istrsko okrožje.⁶² Kot prvostopenjski sta bili ustanovljeni okrajni epuracijski komisiji. Krajevne komisije in komisije v podjetjih so bile pomožni organ okrajne komisije. Dejanja, za katera so lahko prvostopenjske (okrajne) komisije sprožile postopek, so bila ista, kot v pravilniku, ki je bil dotlej v veljavi. Kazni so bili degradacija na delovnem mestu, suspenz od enega do šest mesecev, takojšen odpust in tudi stalna ali začasna (do pet let) izguba civilnih in političnih pravic, prepoved opravljanja javnih funkcij, prepoved opravljanja profesionalnega dela. Javni tožilec je imel pravico nadziranja dela komisije in pravico poseči, kadar niso bili spoštovani osnovni principi in pridobitve osvobodilnega boja.⁶³

Dajanje prednosti in razpihovanje verskega, rasnega in narodnostnega sovraštva je bilo proglašeno z odlokom IOLO, izdanim 14. septembra 1947, za

⁵⁸ PAK, f. 64, Epuracijske komisije, šk. 2. Seznam epuriranih - obdobje 8. 7. 1947-11. 3. 1948.

⁵⁹ AS 1931, Vojni zločinci in kolaboracionisti s področja Istre in Julijske krajine.

⁶⁰ UL IOLO, 1/1, 1. 9. 1947, 3.

⁶¹ UL IOLO, 2/1, 10. 1. 1948, 34.

⁶² UL IOLO, 1/1, 1. 9. 1947, 6 in str. 5, 7.

⁶³ PAK, f. 64, Epuracijske komisije, šk. 1. Načrt odloka za izvajanje politične epuracije. UL IOLO, 1/2, 10. 1. 1948.

kaznivo. V spomenici OZN iz marca 1948 so poudarili: "Po 21 letih fašističnega režima in dveh letih nemške okupacije se je uporno zasledovala normalizacija in demokratizacija javne uprave in javnega življenja. Namesto prejšnje korumpirane fašistične uprave je ljudstvo že med borbo postavilo svoje NOO, ki so bili najboljše sredstvo odpora proti okupatorju. /.../ V sodstvu, ki je organizirano na demokratičnih principih sodelovanja sodnikov-pravnikov in sodnikov-laikov je dala možnost neposrednega sodelovanja ljudskih zaupnikov v vseh instancah sodnih postopkov".⁶⁴

Skupščina odposlancev koprskega okraja je 2. avgusta 1947 sprejela sklep o ustanovitvi posebnega Ljudskega sodišča za sojenje fašističnih zločinov proti obstoju in svobodi ljudstva ter demokratičnih ustanov. Imelo je predsednika in deset članov sodnikov ter deset namestnikov, ki jih je imenovala okrajna skupščina. Bilo je pristojno za sojenje oseb, ki so se "kot fašisti ali njihovi sodelavci pregrešili proti obstoju in svobodi ljudstva in njegovih demokratičnih ustanov, ki so na zločinski način delovali pod pretvezo ali iz političnih razlogov proti dostojanstvu, osebam, imetju, družinam lastnih sodržavljanov ali proti njihovim organizacijam". Kazni so bile: smrtna, dosmrtno ali začasno težko prisilno delo, izguba političnih pravic, zaplemba imovine. Sojenje primerov, za katere je bila predvidena obtožba smrtna kazen, je bilo pridržano plenumu, nižje kazni pa je sodil tričlanski odsek. Njegovo poslovanje je določal poseben pravilnik.⁶⁵ Postopek je bil sprožen na osnovi prijave javnega tožilca, epuracijskih komisij in zasebnikov. Posebno sodišče je sodilo za t.i. fašistične zločine, medtem ko je bilo za vojne zločine pristojno vojaško sodišče za jugoslovansko cono STO, ki je delovalo v okviru VUJA. Tudi te kazni, zlasti tiste, ki so jih izrekli ljudem, ki so še vedno živeli na tem območju, so bile le formalno kazen za dejanja, storjena v času fašizma in vojne, saj je težko verjeti, da bi oblasti dve leti in več ne ukrepale proti "skvadristom, udeležencem pohoda na Rim, udeležencem rastrellamentov" itd.

Koliko ljudi je v celoti zajela epuracija, ki so jo izvajale jugoslovanske (slovenske) civilne oblasti najprej v Julijski krajini in obeh conah B, ni znano. Ukrepi so prizadeli Slovence, Hrvate in zlasti Italijane, saj je med njimi bilo malo tistih, ki so podprli nove oblasti. Med njimi so bili mnogi, ki očitanih dejanj niso zagrešili, a tudi mnogi, ki so bili aktivni sodelavci fašizma in nacističnega okupatorja. Ne smemo zanemariti dejstva, da je bila podpora fašizmu v obmejnih krajih velika, veliko je bilo tudi tistih, ki so sodelovali v raznih kolaborantskih enotah.

Odnos jugoslovanskih oblasti je bil do Italijanov drugačen kot do Nemcev. Že med vojno je kljub nasprotovanju prihajalo do sodelovanja obeh osvobodilnih gibanj. Po vojni je v okviru politike slovansko-italijanskega bratstva veliko Italijanov v coni A podprlo priključitev k Jugoslaviji. Oblasti so verjele, da so v coni B italijanskemu prebivalstvu zagotovile narodnostne pravice, saj so imeli vse tisto, česar ni imela slovenska manjšina v času fašizma: šole, tisk, dvojezičnost, vsaj formalno tudi ustrezno zastopanost v oblastnih organih. Postavljena je bila le ena, a odločilna omejitev - da so bile vsebine v skladu z novo ideologijo, ki bi jo morali, tako so pričakovali, podpreti vsaj delavski in kmečki sloji. Ker se to ni zgodilo, so

⁶⁴ AS 1529, šk. 7. Spomenica SIAU za Tržaško ozemlje Varnostnemu svetu OZN o stanju v Anglo-ameriški okupacijski coni. Priloga IX. Prikaz razmer v coni STO pod jugoslovansko vojaško upravo, marec 1948.

⁶⁵ UL IOLO, 1/1, 1. 9. 1947, str. 5, 6.

posegli po represiji, ki pa je bila enako ostra tudi do Slovencev, ki so jim nasprotovali. Italijansko prebivalstvo jo je razumelo kot narodnostno preganjanje, deloma tudi zato, ker so nekatere lokalne oblasti tudi dejansko postavile enačaj med italijanstvom in fašizmom.

Nevenka Troha

EPURATION IN ZONE B OF THE SLOVENE LITTORAL AND IN THE KOPER DISTRICT OF
ZONE B OF THE FREE TERRITORY OF TRIESTE BETWEEN 1945 AND 1950

S u m m a r y

"Start purging immediately, not on the ethnic basis but on that of fascism." Also in compliance with this instruction from April 1945, the Yugoslav authorities started arresting, deporting and executing people in May 1945, in the liberated and the occupied Julian March. This instruction also served as a basis for the subsequently introduced measures of epuration. The culprit was identified in fascism which, on the multiethnic territory of the Julian March claimed by both Italy and Yugoslavia, had an ambiguous meaning. For the Yugoslav (people's) government, a fascist (meaning a "reactionary, antipopulist element, the enemy of the people") was a Slovene, Croat or Italian who disagreed or failed to support its policy of the so-called Slovene-Italian brotherhood and the annexation to Yugoslavia. As well as a punishment for fascist and war crimes, epuration served as a means to eliminate or disable political adversaries.

Those who demanded the annexation to Yugoslavia, and who included both the Slovenes, Croats and Italians, at least initially understood epuration as the "settling of accounts" with fascism and Nazism. They were convinced that this was a just punishment, carried out by the Yugoslav authorities legally and lawfully, unlike the arbitrary vendettas elsewhere in Europe. They had suffered two decades of fascism along the border, the Italian occupation of a part of Slovene territory and a war during which, in Primorska alone, several thousand people were killed and countless villages burnt, first by the Italian authorities and then by the German occupier and its collaborators. Janko Kostnapfel, a neuropsychiatrist, wrote, "For the majority of the Slovene people (as well as most Croats and those Italians who were antifascist; comment by the author) the four years of war were unspeakably hard, physically and spiritually. .../ Naturally, during the war .../ a heavy cloud of hatred and revenge .../ formed. At the end of the war, unfortunately, its sedimentation took place."

The first wave of epuration in May 1945, which included arrests, deportations and executions, with consequences lasting until recent times, and which affected several thousands of people, has been the object of countless discussions. From mid-May 1945 onwards, partly in response to the criticisms of uncontrolled violence, the Yugoslav authorities in the Julian March, and especially Trieste, made attempts to set up an epuration apparatus with military courts, a special people's court for trying fascist crimes, and epuration commissions. A part of this apparatus were also public prosecutors, the National Guard and, in particular, the OZNA which conducted investigations. The object of epuration was the activity "against the National Liberation War and its gains with the aim to destroy or weaken the Democratic Federal Yugoslavia, the Yugoslav Army and the people's government", the support for "anti-populist elements, agents, enemy organisations and groups", "espionage, terrorism, agitation and propaganda against the people's government".

After taking power in Zone A the Allied Military Administration took the competence from the Yugoslav epuration apparatus and set up its own. Afterwards, on the pro-Yugoslav side, the epuration commissions continued to operate in the framework of the Slovene-Italian antifascist union gathering evidence and filing denunciations which, by and large, proved unsuccessful.

The situation was different under the Military Administration of the Yugoslav Army in Zone B of the Julian March and, subsequently, in Zone B of the Free Territory of Trieste. In a detailed report from March 1948 on the activity of the civil authorities in its Slovene part, which is the object of this paper, it is quoted that these "carried out the measures for the destruction of fascism and the prevention of its recurrence." Epuration commissions operated all the time. In June 1945 one special and several military courts were set up until their competences were transferred onto a people's court in February 1946. In August 1947, a people's court for fascist crimes was set up in the Koper District. A military court for war crimes also operated in the Yugoslav zone of the FTT. The sentences, most of which were pronounced in absence, mainly served, especially in the later years, as a formal punishment for the acts committed during the fascist and wartime period, with the real purpose of disabling any

political opposition.

An important aspect of the epuration process was the confiscation of the property of the convicts, also of those convicted for profiteering and sabotage. Their assets which "served the antipopulist and assimilation purposes under fascism and the German occupation" were made available to the fund for helping the victims of fascism "for an, at least, partial alleviation of the misery afflicted by their previous owners." These measures affected the Slovenes, Croats and especially Italians, among whom only a few supported the new authorities. Although a large number of innocent people were convicted, there were also many who had actively collaborated with the fascist and Nazi occupiers.